

Neoliberalizm: Bir Kavramın Türkçe Anatomisi*

Neoliberalism: The Conceptual Anatomy in Turkish Literature

Soner GÖKTAŞ^{1,2}

Öz

Neoliberalizm, sosyal bilimlerde disiplinler arası bir kavram olarak geniş bir kullanım alanına sahiptir ve farklı teorik çerçeveler içinde ele alınmaktadır. Bu kapsamlı yaygınlığına rağmen, özellikle Türkçe literatürde neoliberalizmin tanımlanma biçimlerine ve kullanım bağlamlarına yönelik sistematik bir incelemenin sınırlı olduğu dikkat çekmektedir. Bu çalışma, neoliberalizm kavramının Türkçe akademik literatürde nasıl kavramsallaştırıldığını, hangi bağlamlarda kullanıldığını ve bu bağlamların eleştirel ya da yanlı yaklaşımlar içerip içermediğini incelemeyi amaçlamaktadır.

Araştırmanın temel amacı, neoliberalizmin Türkçe literatürde tanımlı/tanımsız biçimlerde, eleştirel/destekleyici bir perspektifle nasıl ele alındığını ortaya koymak ve olguları açıklamada hangi yönlerinin öne çıkarıldığını belirlemektir. Bu doğrultuda, nitel analiz yöntemiyle Türkçe literatürde en çok atıf almış neoliberalizm konulu makaleler incelenmiştir. Makalelerdeki tanımlar, kavramsal yaklaşımlar ve metodolojik eğilimler sistematik bir şekilde analiz edilerek, literatürde neoliberalizmin teorik ve kavramsal haritası çıkarılmıştır.

Bulgular, Türkçe literatürdeki neoliberalizm çalışmalarının teorik çeşitliliğini ve eleştirel yaklaşımlarını göstermektedir. Özellikle kavramın, ekonomi-politik bir analiz çerçevesinde sıklıkla ele alındığı, ancak kültürel ve ideolojik yönlerinin de giderek daha fazla vurgulandığı görülmüştür. Bunun yanı sıra, bazı çalışmaların neoliberalizmi tarihsel bir perspektifle ele aldığı, bazılarının ise güncel toplumsal sorunları açıklamada bu kavramı araçsallaştırdığı tespit edilmiştir.

Bu çalışma, Türkçe literatürdeki neoliberalizm tartışmalarına dair yeni bir perspektif sunarak, disiplinler arası yaklaşımların ve teorik çeşitliliklerin haritalandırılmasına katkı sağlamaktadır. Böylece, literatürdeki eksikliklerin giderilmesine ve gelecekte yapılacak çalışmalara metodolojik bir temel sunulmasına olanak tanımaktadır.

Anahtar Kavramlar: Neoliberalizm, Türkçe literatür, Kavramsallaştırma, Eleştirel analiz, Nitel yöntem

Makale Türü: Araştırma

Abstract

Neoliberalism is widely used as an interdisciplinary concept in the social sciences and is addressed through various theoretical frameworks. Despite its broad presence, there is a noticeable lack of systematic studies on how neoliberalism is defined and contextualized, especially in Turkish academic literature. This study aims to examine how the concept is conceptualized in Turkish literature, in which contexts it appears, and whether these uses reflect critical or supportive perspectives.

* Bu çalışma Ocak 2025'te sunulmuş olan "Türkçe Literatürde Neoliberalizmin Kavramsallaştırılması: Tanımlar, Kullanım Biçimleri ve Eleştirel Perspektifler" başlıklı bildiriden esinlenerek hazırlanmıştır.

¹ Arş. Gör., Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Siyasal Bilgiler Fakültesi, soner.goktas@comu.edu.tr, ORCID: 0009-0003-3847-0075

² Doktora Öğrencisi, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Doktora Programı, ORCID: 0009-0003-3847-0075

The main objective is to determine whether neoliberalism is addressed in defined or undefined forms, with critical or affirmative approaches, and which aspects are highlighted in explaining phenomena. For this purpose, a qualitative analysis was conducted on the most-cited articles on neoliberalism in Turkish literature. These articles were systematically analyzed in terms of definitions, conceptual frameworks, and methodological tendencies to construct a theoretical and conceptual map of neoliberalism.

The findings reveal the theoretical diversity and critical tendencies within Turkish scholarship on neoliberalism. While the concept is often examined within an economic-political framework, there is an increasing emphasis on its cultural and ideological dimensions. This study contributes to the literature by offering a new perspective on neoliberalism debates, mapping interdisciplinary approaches, and providing a methodological basis for future research.

Keywords: Neoliberalism, Turkish literature, Conceptualization, Critical analysis, Qualitative method

Paper Type: Research

Giriş

Neoliberalizm, II. Dünya Savaşı öncesi gündeme gelmiş bir kavram olmakla birlikte etkisini savaş sonrasında göstermiştir. Genellikle, batıda M. Thatcher'ın İngiltere'deki ve R. Reagan'ın ABD'deki iktidarları dönemlerinde izlenen iktisadi politikalarla ilişkilendirilen bu kavram Türkiye'de 12 Eylül askeri darbesini izleyen dönem ile birlikte anılır. Neredeyse son 50 yıla yakın bir tarihi bulunan neoliberalizm yalnızca iktisat değil siyaset, sosyoloji, eğitim ve sağlık gibi alanlarda da kullanılmıştır. Ne var ki, bu yaygın kullanımına rağmen neoliberalizm bir kavram olarak tanımsız, çoğunlukla eleştirel ve hangi yaklaşımların kullanılarak inceleme yapıldığı çalışmalarda eksik hususlar olarak göze çarpmıştır. Bu çalışmada, neoliberalizm kavramının Türkçe literatürdeki kavrayışları ele alınarak bu eksiklikler vurgulanacaktır. Böylelikle, geniş kullanım alanına sahip bir kavramın analitik gücünün nasıl etkilendiği analiz edilecektir.

Neoliberalizm, 20. yüzyılın son çeyreğinden itibaren sosyal bilimlerin merkezinde yer alan, ancak tanımsal belirsizlikler ve ideolojik yüklerle kuşatılmış bir kavram olarak karşımıza çıkmaktadır. Kavramın kökenleri, 1930'ların Freiburg Okulu'na uzanan "yeni liberalizm" tartışmalarına dayansa da (Boas ve Gans-Morse, 2009), 1980'lerden itibaren küresel kapitalizmin dönüşümünü açıklamak için kullanılan bir şemsiye terime dönüşmüştür. Günümüzde ise neoliberalizm, ekonomik politikaların ötesine geçerek kültürel pratiklerden devlet-toplum ilişkilerine, hatta gündelik yaşamın örgütlenmesine kadar geniş bir analiz alanını kapsamaktadır.

Türkçe akademik literatürde neoliberalizm, özellikle 2000'lerden sonra artan bir ilgiyle ele alınmış olsa da kavramın disiplinler arası kullanımına ve yerel bağlamlara özgü yorumlarına dair sistematik bir haritalandırma eksikliği dikkat çekmektedir. Boas ve Gans-Morse (2009) gibi uluslararası çalışmalar, neoliberalizmin tanımsız ve ideolojik bir araç kullanımını belgelemiş olsa da bu tartışmaların Türkiye özelinde nasıl şekillendiği henüz yeterince irdelenmemiştir. Örneğin, neoliberal politikaların Türkiye'deki toplumsal dönüşümle nasıl ilişkilendirildiği, kavramın yerel akademik söylemde eleştirel veya destekleyici bir tonla nasıl konumlandırıldığı ve disiplinler arası geçişkenliğin kavramsal çerçeveyi nasıl etkilediği açık bir araştırma sorusu olarak karşımızda durmaktadır.

Bu çalışma, neoliberalizm literatüründeki bu boşluğu doldurmayı hedefleyerek, Türkçe akademik yazında kavramın kullanım haritasını çıkarmayı amaçlamaktadır. Araştırmanın temel odak noktası şu sorular etrafında şekillenmektedir:

1. Türkçe makalelerde neoliberalizm, hangi disiplinler tarafından ve ne sıklıkta ele alınmaktadır?
2. Kavram, tanımlı bir teorik çerçeveye mi dayandırılmakta yoksa ideolojik bir slogan olarak mı işlev görmektedir?
3. Neoliberalizm, eleştirel sosyal teori perspektifleriyle mi yoksa olguları betimleyen tarafsız bir analiz aracı olarak mı kullanılmaktadır?

Bu soruları yanıtlamak üzere, Türkçe literatürde en çok atıf alan akademik makaleler nitel içerik analizi yöntemiyle incelenmiş, kavramın kullanım bağlamları, metodolojik eğilimler ve teorik referanslar sistematik olarak kategorize edilmiştir. Çalışmanın bulguları, neoliberalizm tartışmalarının Türkiye'deki akademik söylemde nasıl yerleştiğini, hangi olgularla ilişkilendirildiğini ve disiplinler arası diyalogun kavramsal çeşitliliği nasıl beslediğini ortaya koymaktadır.

Bu girişim, yalnızca Türkçe literatürdeki teorik boşluğa katkı sunmakla kalmayacak, aynı zamanda küresel neoliberalizm tartışmalarına karşılaştırmalı bir perspektif ekleyerek yerel ve evrensel arasındaki gerilimleri anlamaya da olanak sağlayacaktır.

1. Araştırma Yöntemi ve Veriler

Bu çalışma, kavramın 1980 sonrası önem kazanması sebebiyle 1980'den günümüze şeklinde tarama yapılarak hazırlanmıştır. Neoliberalizm, bir kavram olarak daha önce de belirtildiği gibi üzerine çok fazla çalışmanın yapıldığı bir alanı kapsamaktadır. Bu sebeple çalışma, neoliberalizm kavramı üzerine akademik dergilerde yayımlanan makaleler ile sınırlandırılmıştır. Bu sınırlandırmanın üç sebebi vardır. İlk olarak, kavramın ele alındığı kitap türü inceleme yapıldığında ortaya çok büyük veri seti çıkacağından ve bu veri bu araştırmanın boyutlarını aşacağından kitap incelemeleri kapsam dışı bırakılmıştır. İkincisi ise, neoliberalizm bir kavram olarak taraması yapıldığında dijital olarak makale formatı doğru verileri bizlere sunmaktadır. Bir başka ifadeyle, akademik dergi makaleleri dijital ortamda sunulduğu için kavramın hangi çalışmada ele alındığı bilgisine erişilebilmektedir. Üçüncüsü, akademik dergi makaleleri yapısı itibarıyla, ele aldığı konuyu doğrudan inceleme nesnesi haline getirebildiğinden neoliberalizm kavramını ele alan çalışmaların ne şekilde ele alındığı anlaşılabilme kapasitesini taşımaktadır. Diğer taraftan, yalnızca makalelerin inceleme alanı haline getirildiği böyle bir çalışma belli sınırlılıklar da taşıyabilir. Örneğin, makaleler sayfa sayısı itibarıyla yeterli alana sahip olmadığından neoliberalizm gibi bir inceleme konusunu detaylı bir şekilde tanımlayıp tüm yaklaşımlarıyla birlikte sunamayabilir. Ya da bu çalışmanın konusu olan Türkçe literatürde yalnızca makalelerin incelenmesi literatürün tam olarak ne kadar bir alanının kapsadığını ölçemeyebilir. Yine de tüm bunlara rağmen, akademik makale formatı şeklinde ele alınsa bile söz konusu kavram olan neoliberalizme dair özet şeklinde tanımlar sunulabilir ve hangi yaklaşımların var olduğu açıklanıp hangisinin çalışmanın konusu yapılabileceği ortaya konabilir.

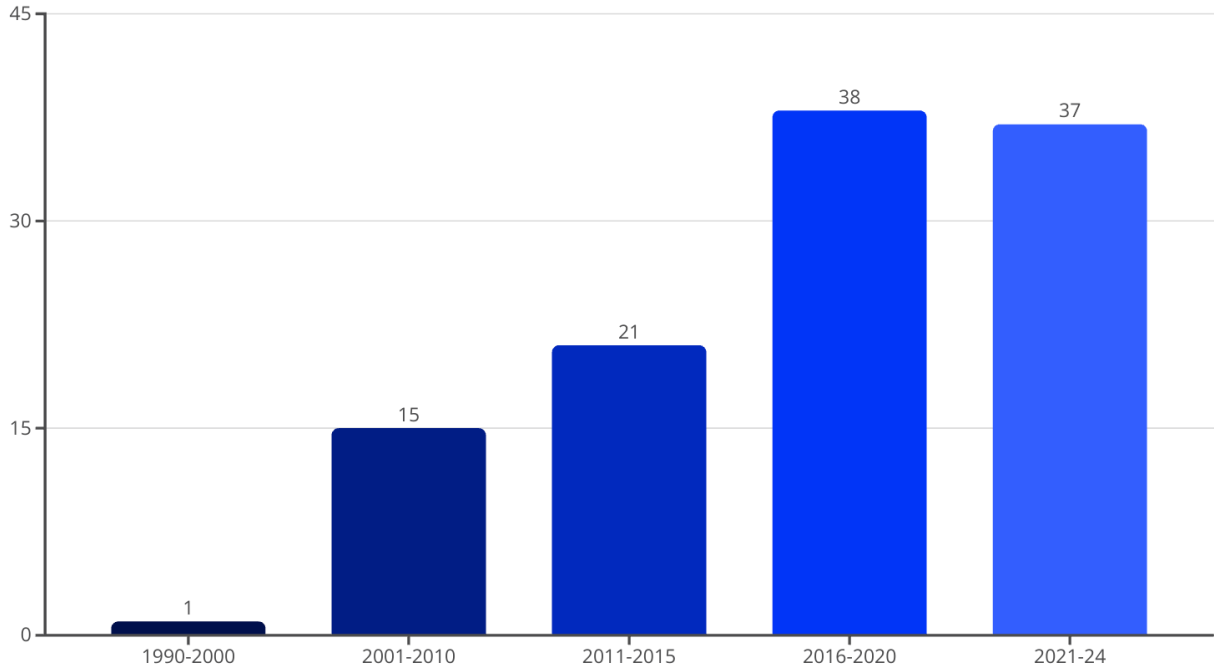
İlgili makaleler, başlıktan da anlaşılabilceği gibi Türkçe yayınlanan çalışmalardan seçilmiştir. Dolayısıyla, çalışmanın örneklemini Türkçe yayınlanmış çalışmalar oluşturmaktadır. Konuyla ilgili bazı makalelerin yabancı dillerden Türkçeye çevrildiği görülmüştür. Fakat bu çalışma Türkçe neoliberalizm kavrayışlarını anlama amacını taşıdığı için başka dillerden Türkçe'ye çevrilmiş makaleler kapsam dışı bırakılmıştır.

Tam da bu noktada doğru ve hakiki verilere ulaşabilmek için makalelerin tam ve eksiksiz taranması önem arz etmiştir. Buna ilişkin olarak, taramalar, hakemli-hakemsiz tüm dergileri kapsayan “DergiPark” adlı akademik dergi platformundan gerçekleştirilmiştir. DergiPark, hem kavram taraması yapılabilen hem de tam metinlere ulaşılabilen bir platform olması sebebiyle önemli bir veri kaynağı hizmeti sunar. Buna ilişkin olarak, DergiPark portalından “neoliberalizm” ve “neo-liberalizm” şeklinde kavram taramaları yapılmıştır. Taramalar belirtildiği gibi yalnızca “neoliberalizm” veya “neo-liberalizm” başlıklı makaleleri kapsamaktadır. “Neoliberal” ya da “neo-liberal” başlıklı makaleler de konuyla yakından ilgili olduğu için taranmıştır. Fakat bu başlıktaki makaleler birkaç sebepten ötürü araştırma örneklemine dahil edilmemiştir. “Neoliberal” ya da “neo-liberal” başlıklı makaleler önüne geldiği isme sıfat görevi gördüğü için (örneğin; neoliberal sosyal politika, neoliberal kent, neoliberal bireycilik vs.) bu durumun konuyu daha da daraltacağı ve neoliberalizmi bir kavram olarak ele almayı zorlaştırdığı anlaşılmıştır. Bir başka sebep ise, bu araştırma doğrudan “neoliberalizm” kavramının Türkçe literatürdeki kavrayışlarını araştırdığı için doğrudan bu başlıklı çalışmaların hedef haline getirilmesi uygun görülmüştür.

DergiPark akademik dergilerin çoğunluğunu içerse de bazı akademik dergilerin bu platformda yayımlanmadığı görülmüştür. Google Scholar'da yapılan araştırmalar ile bu durum teyit edilmiştir.

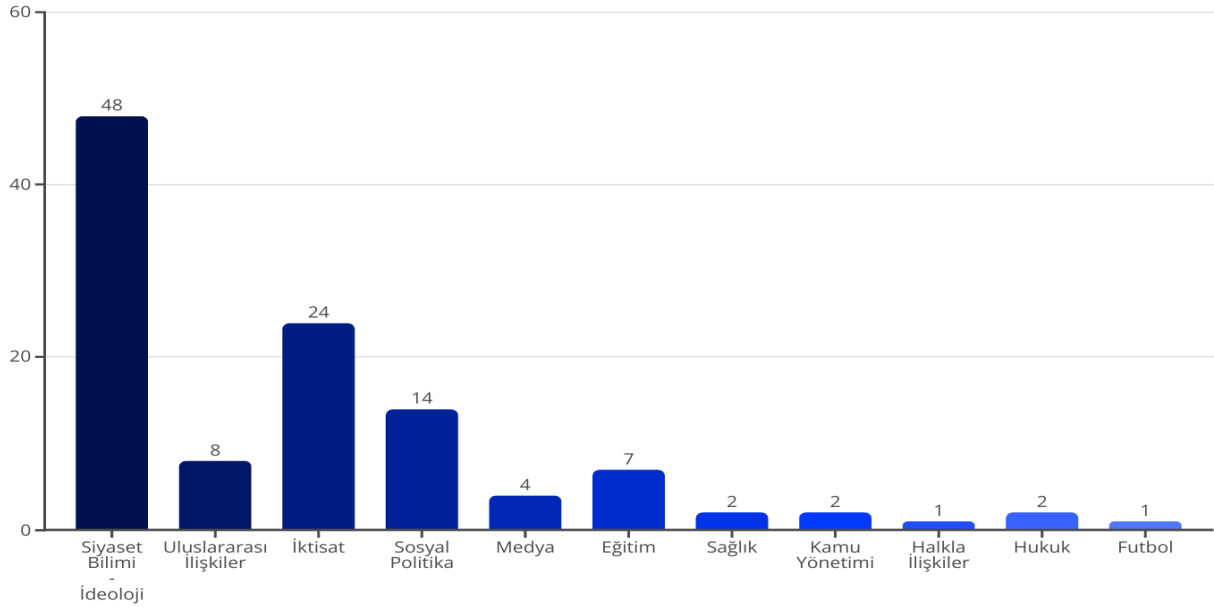
Google Scholar bu anlamda DergiPark'ın içermediği çalışmalara erişimde kolaylık sağlamıştır. Sonuç olarak, anılan çevrimiçi platformlar sayesinde aranan sonuçlar 112 makaleyi göstermiştir. Yıllara göre yayımlanan makaleler aşağıdaki gibidir (Bkz. Grafik 1.).

Grafik 1: Yıllara göre (1980-2024) “neoliberalizm” başlıklı makaleler (DergiPark, Ocak 2025)

Görüldüğü üzere, son 10 yılda neoliberalizme yönelik ilginin arttığı ve daha çok çalışmanın yayınlandığı tespit edilmiştir. Bu verilerin yanı sıra literatürdeki dağılımı anlamak için neoliberalizm ile hangi alanlarda çalışma yapıldığı da önem arz etmektedir. Bununla ilgili veriler de aşağıdaki gibidir:

Grafik 2: Alanlara göre “neoliberalizm” başlıklı makaleler (DergiPark, Ocak 2025)

Yukarıdaki verilere göre, neoliberalizm ile ilgili en çok çalışma siyaset bilimi alanında gerçekleştirilmiştir.

Tüm bu verilerin ötesinde, literatürü incelediğimizde 112 makalenin doğrudan neoliberalizm başlıklı çalışmalardan oluştuğu ifade edilmişti. Bu durumu göz önüne alarak, hangi çalışmaların literatürde daha fazla etkisi olduğu önem kazanmıştır. Etkisi fazla olan çalışmaların tespit edilmesi neoliberalizmin bu çalışmalarda yer alan versiyonlarını anlamamıza yardımcı olacaktır. Bu sebeple, literatüre daha fazla etki yapmış çalışmalar akademik tartışma gündemini belirlediği için bu çalışmaların önem sırasına göre ele alınması gerekmektedir. Bu doğrultuda, neoliberalizm üzerine makaleler taranırken Google Scholar üzerinden atıf sayılarına göre sıralama yapılmıştır. (Bkz. Tablo 1.).

Tablo 1: “Neoliberalizm” başlıklı en çok atıf almış yayınlar

Yazar	Başlık	Yıl	Atıf Sayı
1. Coşkun Can Aktan	Klasik Liberalizm Neoliberalizm ve Libertarianizm İktidarın Dönüşen	1995	234
2. Zeynep Gambetti	Çehresi: Neoliberalizm, Şiddet ve Kurumsal Siyasetin Tasfiyesi	2009	141
3. Alev Özkazanç	Toplumsal Vatandaşlık ve Neo- Liberalizm Sorunu	2009	120
4. Gülseren Adaklı	Neoliberalizm ve Medya: Dünya’da ve Türkiye’de Medya Endüstrisinin Dönüşümü	2010	103
5. Füsün Kökaalan Çımrın	Küreselleşme, Neo- Liberalizm ve Refah Devleti İlişkisi Üzerine	2009	92

6.	Zeynep Gambetti	Linç Girişimleri, Neoliberalizm ve Güvenlik Devleti	2007	90
7.	Eray Acar	Neoliberalizm ve Sosyal Refah Devleti Ekseninde Üçüncü Yol Yaklaşımı	2017	79
8.	İskender Serdar	Neorealizm, Neoliberalizm, Konstruktivizm ve İngiliz Okulu Modellerinde	2015	52
9.	Biriz Berksoy	Uluslararası Sistemsel Değişikliklere Bakış Neo-Liberalizmin ve Toplumsalın Yeniden Kurgulanması: Batıda ve Türkiye’de Polis Teşkilatları ve Geçirdikleri Yapısal Dönüşüm	2007	50
10.	İlknur Şentürk	Pierre Bourdieu’nun Neoliberalizm Eleştirisi Bağlamında Eğitim Yönetimini Yeniden Düşünmek	2010	41
11.	Orhan Kurmuş	Türkiye’de Neoliberalizm Yeni Siyaset:	2010	38
12.	Oya Çitçi	Neoliberalizm ve Postmodernizmin Siyasal Projesi	2008	34
13.	Aynur Özügür	Neoliberalizm ve Feminist Politikada “Sınıfsal Tutum” Arayışları ‘Yönetişim’	2012	32
14.	Fesih Bayraktar	Paradigması ve Neoliberalizm: Çelişki ve Kopuş Mu Uyum ve Süreklilik Mi?	2015	32
15.	Yiğit Karahanoğulları, Duygu Türk	Otoriter Devletçilik, Neoliberalizm, Türkiye Post Neoliberalizm?	2018	32
16.	Gülten Demir	Kriz ve Sonrası Üzerine Neoliberalizm Bağlamında	2011	27
17.	Aygül Kılınç	Sürdürülebilir Kalkınmanın Merkez ve Çevre Ülkeler Açısından Değerlendirilmesi	2012	23

18. Eda Turancı, Selda Bulut	Neo-Liberalizm ve Sağlık Hizmetlerinin Dönüşümü: Özel Sağlık Sektörünün İletişim Politikaları Üzerine Bir Analiz	2016	21
19. İbrahim Sezgül	Küreselleşme, Neo- Liberalizm ve Etik Türkiye’de Neo- Liberalizm ve	2009	20
20. Faruk Ataay	Parlâmenter Siyasetin Krizi	2002	19

Kaynak: DergiPark, Ocak 2025

Yukarıdaki tabloda, neoliberalizm üzerine yazılmış ve en çok atıf almış 20 Türkçe makale atıf sayılarına göre sıralanmıştır. Bu çalışmaların aynı zamanda yazar ve yayımlandıkları yıl bilgileri de verilmiştir. Bu kategorizasyon ile amaç mevcut Türkçe literatürde en çok atıf almış makaleleri saptayarak bu makalelerin nasıl bir etkiye sahip olduğunu analiz etmektir.

2. Bulgular

Neoliberalizm, daha önce İngilizce literatürde araştırması yapılmış bir kavramdır. Boas ve Gans-Morse (2009), 1990-2004 yılları arasındaki ABD merkezli akademik dergi makaleleri tarayarak bu kavramın tanımları üzerinde durmuştur. Bu araştırmaya göre, neoliberalizm üzerine 148 makale incelenmiştir. Boas ve Gans-Morse, bu makalelerin neredeyse tamamında neoliberalizmin bir kavram olarak tanımsız olduğunu (Boas & Gans-Morse, 2009), aşırı geniş kullanıma sahip olduğunu (Boas & Gans-Morse, 2009) ve asimetric olarak kullanıldığını ifade etmişlerdir.

Boas ve Gans-Morse, neoliberalizmin W.B. Gallie’nin “özünde tartışmalı kavram” (essentially contested concepts) çerçevesine uygun düştüğünü savunur. Gallie’ye göre, bazı kavramlar doğaları gereği farklı yorumlara açıktır ve üzerinde uzlaşa sağlanamaz. Özellikle sosyal bilimlerdeki kavramların bu özelliği taşıdığı söylenebilir. Bu kavramlar; açık uçlu, değer yüklü, tanımı belirsiz, çeşitli uygulamalara sahip olması bakımından özü itibarıyla tartışmalı kavramlardır (Gallie, 1956). Gans-Morse ve Boas, neoliberalizmin bu çerçeveye girmesinin üç temel nedeni olduğunu öne sürer: Tarihsel ve coğrafi değişkenlik, kavramın farklı disiplinlerde farklı anlamlar taşıması ve son olarak siyasal ve ideolojik kullanımı. İlk olarak tarihsel ve coğrafi değişkenlik ile anlatılmak istenen şey neoliberalizmin belli tarihsel dönemlere ve coğrafyalara göre farklı alımlanışlarıdır. Örneğin, kavram 1930’lar ve 1940’larda Almanya’da sosyal piyasa ekonomisi ile ilişkilendirilirken, 1970’lerden itibaren Şili’deki radikal piyasa reformlarıyla özdeşleşmiştir. 1980’lerde ise İngiltere’de Thatcherizm ve ABD’de Reagan dönemi politikaları ile birlikte serbest piyasa yanlısı ve devlet karşıtı bir çerçeve kazanmıştır. İkincisi, neoliberalizm iktisat biliminde ayrı, siyaset biliminde ayrı ve sosyolojide ayrı şekillerde ele alınabilmektedir. Bu durum, başka birçok farklı bilim dalında da geçerlidir. Ekonomistler neoliberalizmi serbest piyasa politikaları ve deregülasyon üzerinden tanımlarken, siyaset bilimciler ve sosyologlar devletin dönüşümü, özelleştirme ve toplumsal eşitsizlik çerçevesinde değerlendirir. Böylelikle, ortaya çok farklı alanlara sirayet eden bir kavramın farklı anlamlara taşıyan bir kavrama dönüştüğü görürüz. Üçüncü ve son olarak, neoliberalizm ile kurulan siyasal ve ideolojik ilişki ile ilgilidir. Neoliberalizm, birçok akademik çalışmada eleştirel bir kavram olarak kullanılmaktadır ve genellikle olumsuz bir anlam taşır. Sol ideolojiler neoliberalizmi eşitsizliği artıran ve toplumsal refahı azaltan bir süreç olarak tanımlarken, bazı sağcı çevreler serbest piyasanın gerekliliği ve ekonomik büyüme açısından değerlendirmektedir. Bu ideolojik bölünme, kavramın nötr bir şekilde tanımlanmasını zorlaştırmaktadır.

Bu belirsizliklerin aksine, neoliberalizm üzerine çalışma yapan bazı yazarlar neoliberalizmi belli başlı yaklaşımlar ile kategorize etme girişiminde bulunmuştur. D. Rodgers’a göre, neoliberalizm dört farklı şekilde ele alınabilir. Buna göre, neoliberalizm iktisadi, entelektüel bir proje, politik önlem paketi

ve kültürel rejim olarak anlaşılabilir (Rodgers, 2019). İktisadi yaklaşıma göre, neoliberalizm küresel finans kapitalizminin bir aşamasıdır. Devletin düzenleyici rolü sayesinde küresel sermaye akışları piyasa dostu devlet politikaları ve finansallaşma süreçlerini kolaylaştırır. İkincisi, neoliberalizm bir entelektüel grup tarafından öne sürülmüş bir paradigma olarak görülür. Buna göre, kökleri Mont Pelerin Topluluğu tarafından atılmış, serbest piyasanın verimli olduğu fikrini toplumsal alanın her köşesine yaymaya çalışan, Hayek ve Friedman gibi düşünürlerin savunduğu bir dizi düşünceden oluşur. Üçüncüsü, neoliberalizmin çoğu zaman bir kamu politikası olarak da uygulandığı şekilde anlaşılır. Devletin ekonomiye müdahalesizliği, kamu harcamaların kısıldığı, özelleştirmelerin teşvik edildiği, IMF ve Dünya Bankası gibi uluslararası kuruluşların yapısal uyum politikaları kapsamında değerlendirdiği politik paketleri kapsar. Bu gibi politik önlem paketleri genellikle ekonomik krizler bahane edilerek hayata geçirilir fakat aslında piyasa yanlısı reformların önemli bir kısmını oluşturur. Son olarak, neoliberalizm salt iktisadi süreçleri ifade eden bir kavram olmaktan öte bir anlam taşır. Buna göre, yukarıda özelleştirme ve piyasa yanlısı reformların bireyler üzerindeki etkisine odaklanır ve bu süreçlerin bireyleri hangi neoliberal kimliklere dönüştürdüğüne odaklanır. Bu anlamda, bireylerin girişimci ruhlı, rekabetçi ve piyasa mantığıyla düşünen varlıklar haline dönüştüğü üzerinde durur. Başka bir ifadeyle, neoliberalizmi bireylerin piyasa aktörleri olarak geçirdiği kültürel dönüşüm olduğunu savunur.

Yazıcı (2013) ise, neoliberalizmi üç farklı yaklaşım ile ele alır. Ona göre neoliberalizm; coğrafya ve kent teorisi, yönetim zihniyeti ve antropoloji perspektifi ile açıklanabilir (Yazıcı, 2013). Coğrafya ve kent teorisi, neoliberalizmi mekânsal bir süreç olarak düşünür ve mekânı ekonomik ve politik yeniden yapılanmada nasıl kullanıldığını anlatır. Buna göre, neoliberalizm kent mekanlarını yeniden düzenleyen bir projedir. Kent mekanlarını kamusal bir yarar yerine piyasa lehine kullanıma açacak şekilde düzenlemenin önünü açar. Yönetim zihniyeti yaklaşımı neoliberalizmin insanları yönetme aracı olduğunu vurgulayarak onları piyasa mantığıyla hareket eden öznelere dönüştürdüğünü savunur. Bu açıdan, yukarıda Rodgers'ın ele aldığı son yaklaşıma benzemektedir. Son olarak, antropolojik yaklaşım ise neoliberalizmin her toplumda farklı tezahür eden bir süreç olduğunun altını çizer. Bu bakımdan, batı merkezli bir kavram olan neoliberalizm ayak bastığı diğer toplumlarda kültürel farklılıklar sebebiyle sabit ve homojen olarak var olamaz. Bu nedenle, ortaya çıktığı toplumlarda belli başlı sabitlerle açıklanabilen neoliberal süreçler başka toplumlarda farklı bağlamlar içine gireceği için değişkenlik gösterecektir. Dolayısıyla, neoliberalizm aslında pratik süreçlerin belirlediği bir kavram olması itibarıyla neoliberalleşmeyi de içinde barındıran bir kavramı da çağrıştırmaktadır.

Neoliberalizm kavramının bu genel tanımlarından sonra araştırmamızın konusunu oluşturan Türkçe literatürde neoliberalizmin analizi önem arz etmektedir çünkü bu yolla yukarıda özetlenen yaklaşımlarla Türkçe çalışmalarda ele alınan neoliberalizmin ne derece farklılaştığı ya da uyduğu anlaşılabilir. Bu çalışmanın geri kalanında literatürde en çok atıf almış çalışmadan en aza doğru olacak şekilde makale analizlerine yer verilecektir.

3. Makale Analizleri

İlk olarak, Coşkun Can Aktan'ın (1995), "Klasik Liberalizm Neoliberalizm ve Libertarianizm" başlıklı makalesi Google Scholar verilerine göre 234 atıfı en çok atıf almış çalışma olarak öne çıkmaktadır. Bunun yanı sıra, bu makale diğer makalelere kıyasla neoliberalizmi eleştirel bir tutumla değil destekleyici bir tutumla ele almıştır. Bu yönüyle diğer çalışmalardan ayrılmıştır. Bu makale neoliberalizmi, klasik liberalizm ve liberteryanizm ile karşılaştırmalı şekilde ele alıyor. Bu düşünce akımlarını, tarihsel kökenleri, temel ilkeleri ve teorik çerçeveleri ile birlikte inceliyor. Neoliberalizmin fikir kaynakları olarak görülen Friedman, Hayek ve Buchanan gibi isimleri karşılaştırmaktadır (Aktan, 1995). Buna göre neoliberalizm, Chicago Okulu, Neo-Avusturya Okulu (Hayek, Mises) ve Virginia Politik İktisat okulu (Buchanan) gibi düşünce ekolleri ilişkilendirilerek ele alınmıştır. Bu açıdan, neoliberalizmin yukarıda entelektüel bir proje şeklinde tanımlanan yaklaşımla paralel görülmektedir.

Zeynep Gambetti'nin (2009) "İktidarın Dönüşen Çehresi: Neoliberalizm, Şiddet ve Kurumsal Siyasetin Tasfiyesi" adlı makalesi neoliberalizmi yalnızca ekonomik bir politika biçimi olmadığını fakat aynı zamanda yeni bir iktidar yapısı ve toplumsal düzen olarak anlaşılabilirliğini vurgulamaktadır (Gambetti, 2009). Bu makalede neoliberalizm, şiddet ile birlikte ele alınmıştır. Ekonomik krizler

neoliberal düzenin devamı için gerekli görülmektedir. Bu krizler, neoliberalizm için yaratıcı yıkım işlevi görür. Bu durumu, Türkiye’de 24 Ocak kararlarının hemen değil de 12 Eylül askeri darbesinden sonra uygulanmasını gösterir. Neoliberal düzen, devletin ekonomik alanda küçülmesi olarak söylem geliştirse de bu durum güvenlik alanında geçerli değildir. Devlet, kamu harcamalarından ve sosyal refah uygulamalarından kaçınsa da güvenlik ve toplumsal kontrol mekanizmaları üretme konusunda gayet cüretkardır. Tam da bu noktada kriz ve sonrasında güvenlik neoliberal düzenin inşası ve yeniden üretimi için oldukça işlevsel görünmektedir. Dolayısıyla, şiddet ve krizler neoliberalizmi sürdürülebilir kılmaktadır.

Bu makale, neoliberalizme karşı oldukça eleştirel bir dil ile yazılmıştır. Bu durum, neoliberalizme yaklaşım açısından genel eğilim ile uyumludur. Türkçe literatür neoliberalizme karşı genellikle eleştirel bir tutum takınmıştır. Bunun dışında, yaklaşımını belli etse de neoliberalizmi bir kavram olarak tanımlamamıştır. Neoliberalizmi liberalizmin sonu olarak nitelemiştir ve piyasa mantığını toplumsal alana yaymakla tanımlamıştır. Bu durum, çalışmalarda neoliberalizmin birkaç kelime ile yan yana anılarak ele alındığı izlenimini göstermektedir. Sonuç olarak, neoliberalizmin toplumsal dönüşüm üzerinde oynadığı rol üzerine eğilmekle birlikte kavramın eleştirel ama tanımsız olduğu bir çalışma olarak göze çarpmıştır.

Alev Özkazanç (2009), “Toplumsal Vatandaşlık ve Neo-Liberalizm Sorunu” adlı makalesiyle en çok atıf almış üçüncü çalışmadır. Bu makale de bir önceki makalede olduğu gibi kavrama eleştirel bir biçimde yaklaşmıştır. Neoliberalizm ise bir kavram olarak 1980’lerden sonra ülkelerde iktidara gelen Yeni Sağ hareketinin getirmiş olduğu yeni yönetimsellik biçimi olarak tanımlanmıştır (Özkazanç, 2009). Bu yönetimsellik biçimi sosyal refah devleti anlayışını gerileterek bireyci ve piyasacı bir anlayışı tercih etmiştir. Böylelikle, toplumsal bir kurum olan vatandaşlığı da aşındırmıştır. Toplumsal eşitlik temelli vatandaşlık anlayışı yerine bireysel hakları savunan vatandaşlık anlayışını ön plana çıkarmıştır. Sonuç olarak, neoliberalizm dar bir bireyci özgürlük anlayışını temel aldığı ve sosyal haklara karşı bir ideoloji olduğu için eşitlik fikrine ciddi bir tehdit oluşturmuştur.

Gülseren Adaklı (2010), “Neoliberalizm ve Medya: Dünya’da ve Türkiye’de Medya Endüstrisinin Dönüşümü” adlı makalesinde neoliberalizmin medya sektöründeki dönüşümüne odaklanmıştır. Bu makalede neoliberalizmin tanımına rastlanamamıştır ve bu kavram tanımsız bırakılmıştır. Yalnızca, bazı sayfalarda bir süreç olarak neoliberalleşme adımlarından söz edilmiştir ve bunlar da genellikle medya alanındaki gelişmelerdir. Neoliberalizm genel olarak eleştirel olarak ele alınmıştır. Neoliberalizm, başka birçok alanda olduğu medyayı da bir endüstri haline getirmiştir. Bu alanda tekelleşmeyi arttırarak yoğun birleşmeler ve satın almalar yapılmıştır ve bunlar sayesinde ulusal ve uluslararası alanda dev yapılar haline gelmiştir (Adaklı, 2010). Medya, giderek kamu hizmeti anlayışından uzaklaşmış ve kar odaklı bir yapıya sokulmuştur. Sonuç olarak, bu çalışmada neoliberalizmin medyayı nasıl değiştirip dönüştürdüğü sorusu üzerine yoğunlaşmıştır. Ne var ki, medya üzerine yapılan araştırmalar ve analiz boyutu neoliberalizm için geçerli değildir. Bu açıdan, neoliberalizm bir kavram olarak yeterince ele alınmamıştır.

Çımrın (2009), “Küreselleşme, Neo-Liberalizm ve Refah Devleti İlişkisi Üzerine” adlı makalede neoliberalizm ile küreselleşme ve refah devleti arasındaki ilişkiyi incelemiştir. Bu makalede, neoliberalizm “bırakınız yapsınlar, bırakınız etsinler” gibi klasik liberalizmin başat söylemlerinden biri olan söylemle ilişkilendirilmiş bir ekonomik doktrin olarak tanımlanır (Çımrın, 2009). Aynı zamanda, bireysel özgürlük ve serbest piyasa ekonomisinin savunulduğu ve devletin sosyal refah ve politika alanlarından çekildiği bir rejim olduğu anlaşılmaktadır. Bu açılardan neoliberalizm, oldukça geniş tanımlarla ifade edilmiş ve liberalizm ile neoliberalizm arasında teorik ayrımlar yapılmadan tanımlanmıştır.

Genellikle, literatürde neoliberalizm ve refah devleti ilişkisi ele alınırken neoliberalizmin refah devleti uygulamalarını ortadan kaldırdığı, kamu harcamalarını kısıtladığı ve devletin toplumsal yaşamın her alanının piyasa mantığına göre düzenlediği yorumlarına sıkça rastlanır. Çımrın da çalışmasında bu ve buna benzer bakış açılarına yer vermiştir. Küreselleşme ile birlikte sosyal devlet uygulamaları ulus devletlerin egemenliğini de aşındırarak IMF, Dünya Bankası gibi uluslararası kurumlar aracılığıyla

önemli tehditler oluşturmıştır. Bu gibi olgular sabit kabul edilse de neoliberalizme dair oldukça geniş değerlendirmeler olarak göze çarpmaktadır.

Gambetti (2007), “Linç Girişimleri, Neoliberalizm ve Güvenlik Devleti” başlıklı makalede bir diğer makalesinde olduğu gibi neoliberalizmi yalnızca bir ekonomik model olarak ele almamıştır. Buna göre, neoliberalizmin diğer birçok alanda olduğu güvenlik hizmetini piyasalaştırmıştır. Bu durum, güvenliği arttırmak yerine güvensizliği yaymıştır ve sonuç olarak şiddet olaylarında artış gözlenmiştir (Gambetti, 2007). Bu artışı önlemek adına devletin daha fazla güvenlik harcaması yapması meşrulaştırılmıştır. Bir yandan güvenlik harcaması yapan devlet bir yandan otoriterleşme eğilimi göstermiştir. Toplumsal olaylar karşısında şiddet kullanımı güvenliği sağlama adına meşru görülmüştür. Sonuç olarak, devletin geleneksel sosyal devlet rollerini bırakıp güvenlik hizmetini özelleştirmesi bir taraftan daha baskıcı bir düzen oluştururken bir taraftan büyük sermaye lehine bir ortama sebep olmuştur. Genel olarak bu makale, neoliberalizmin kavram olarak tanımının verilmediği bir çalışma olarak görünmektedir. Daha çok neoliberalizmin sosyal devlet uygulamalarına, refah devletine, güvenlik hizmetine nasıl yaklaştığı üzerine araştırma yapılmıştır.

Acar (2017) “Neoliberalizm ve Sosyal Refah Devleti Ekseninde Üçüncü Yol Yaklaşımı” başlıklı bu makalede neoliberalizmi Washington Uzlaşısında alınan kararlar çerçevesinde tanımlamıştır. Bu kararlar kısaca, sermaye akışlarının serbestleştirilmesi, kamu harcamalarının kısıtlanması, özelleştirme uygulamalarının yaygınlaştırılması gibi politika setlerinden oluşmaktadır (Acar, 2017). Bu gibi kararlar sosyal devlet uygulamalarını da olumsuz yönde etkilemiştir. Devletin sosyal harcamalarda kısıtlamaya gitmesi toplumsal eşitsizliği artırırken yoksulluğa da sebep olmuştur. Acar bu çalışmada, refah devleti uygulamaları ile neoliberal piyasa arasında nasıl bir denge kurulması gerektiği üzerine yoğunlaşmıştır. Bu üçüncü yol yaklaşımı, neoliberalizmin sosyal devlet uygulamalarının sonuçlarını hafifletmek amacını taşıdığı anlaşılmıştır. Bu açıdan ne derece neoliberal düzenin dışına çıkabileceği soru işareti olarak durmaktadır.

Bu makalede de neoliberalizmin tam olarak tanımına rastlanamamıştır. Washington Uzlaşısında alınan kararlar ile neoliberalizm arasında yakınlık kurulmaya çalışılmıştır. Bu durum da alınan birkaç karar ile neoliberalizmi tanımlama gayretine dönüşmüştür.

Serdar (2015), “Neorealizm, Neoliberalizm, Konstruktivizm ve İngiliz Okulu Modellerinde Uluslararası Sistemsel Değişikliklere Bakış” başlıklı makalede neoliberalizmi uluslararası ilişkiler teorileri alanında ele almıştır ve adından da anlaşılacağı üzere bu teoriler arasında karşılaştırma yapılmıştır (Serdar, 2015). Bu açıdan neoliberalizm, yalnızca uluslararası teoriler alanındaki yaklaşımlar ile sınırlandırılmış ve bu alanda yapılan tanımla kısıtlanmıştır. Bir karşılaştırma makalesi olduğu için tanımlardan çok teorilerin ilgili konuya bakış açıları karşılaştırılmıştır. Bu sebeple, neoliberalizm tanımları hem yetersizdir hem de sınırlıdır.

Berksoy (2007), “Neo-Liberalizmin ve Toplumsalın Yeniden Kurgulanması: Batıda ve Türkiye’de Polis Teşkilatları ve Geçirdikleri Yapısal Dönüşüm” başlıklı makalede neoliberalizmin güvenlik alanında ne tür değişimler getirdiği üzerine yoğunlaşmıştır. Berksoy’a göre neoliberalizm, refah devleti uygulamalarına son vererek devleti iktisadi alanda küçültmüş olsa da güvenlik alanında aynı küçülmeyi gösterdiğini iddia etmek zordur. Hatta, devlet neoliberal piyasa mantığıyla risk yönetimi anlayışını devreye sokarak güvenliği buna göre şekillendirmiştir (Berksoy, 2007). Bu anlamda, polis teşkilatları suçu önceden önleme ve caydırıcılık gibi birtakım ilkelere dayanarak düzenlenmiştir.

Bu çalışmada neoliberalizm yönetim zihniyeti olarak ele alınmıştır. İktisadi bir doktrinden ziyade neoliberalizmin toplumsal alanı yönetmede kullandığı yönetim tekniklerine odaklanmıştır. Gözetleme ve kontrol mekanizmaları ile toplumsal olaylara karşı neoliberalizmin nasıl önlem almaya çalıştığı ortaya konulmuştur. Bu açıdan daha az çalışmada bulunan bir perspektiften konuya yaklaşılmıştır. Yine de neoliberalizm tanımlamaları yetersizdir.

Şentürk (2010), “Pierre Bourdieu’nun Neoliberalizm Eleştirisi Bağlamında Eğitim Yönetimini Yeniden Düşünmek” başlıklı makalede neoliberalizm eğitim ile ilişkili olarak ele alınmıştır. Neoliberalizm bu çalışmada, bireyciliği teşvik eden ve toplumsal duyarsızlığı dayatan bir ideoloji olarak sunulmuştur (Şentürk, 2010). Bireycilik, özellikle eğitimde, başarısızlıkları toplumsal yapılardan ziyade

bireysel yetersizliklere bağlayan bir sonuca götürmektedir. Bu açıdan Darwinizmin yeni ve farklı bir yorumu olarak öne çıkmaktadır. Neoliberalizm, akademik alanda ise, eleştirellikten uzak bir görüntüye sebep olmuş ve performansa bağlı üretimi gelişimin temel aracı haline getirmiştir. Akademik disiplinler piyasa lehine faydalı olduğu ölçüde değerli sayılmıştır.

Bu çalışmada da diğerlerinde olduğu gibi neoliberalizme dair tanımlar bulabilmek oldukça zordur. Daha çok neoliberalizm, ilgili alanda değerlendirme yapmak için kullanılmış ve araçsallaştırılmıştır. Okuyucunun neoliberalizm ile ilgili bilgisi olduğu ön kabulüyle araştırma yürütülmüştür. Dolayısıyla, çalışmanın neoliberalizmi ilgilendiren kısmı bu yönleriyle eksik kalmıştır.

Kurmuş (2010), “Türkiye’de Neoliberalizm” başlıklı makalede Türkiye’nin yaşadığı neoliberalizm serüvenini kaleme almıştır. Bu anlamda, neoliberalizmin kavramsal incelemesinden çok neoliberalleşmeyi incelemiştir. Neoliberalleşme sürecine odaklanmıştır. Çalışmada, neoliberalizmin tarihsel ve fikrî temellerine yönelik referanslar mevcut olsa da genel itibarıyla iktisadi ve finansal yönüyle ele alınmıştır. Neoliberalizm; özelleştirme, deregülasyon, iktisadi ve sosyal alanda devlet müdahalesizliği gibi kavramlar eşliğinde tanımlanmıştır. Türkiye’de neoliberalizm ise; 1983 sonrası kısmen kamuoyu baskısı altında yürüyen bir süreçtir ve 2002 sonrası ise AB reform süreci kullanılarak uygulanmıştır (Kurmuş, 2010).

Bu çalışmada neoliberalizm genel olarak iktisadi olarak ele alınmıştır ve tanımlamalar yetersizdir. Neoliberalizmden çok neoliberalleşme sürecine odaklanılmıştır. Neoliberalizme bir olgu olarak eleştirel yaklaşmıştır. Buna göre, neoliberalizm bir sınıf projesidir ve bu proje sermaye sınıfının refahtan daha fazla pay almasını hedefler. Sonuç olarak bu çalışma, neoliberalizm belli bir alanda ele alma ve yetersiz tanımlamalara yer vermesi bakımından diğer çalışmalarla aynı eğilimleri gösterir.

Çitçi (2008), “Yeni Siyaset: Neoliberalizm ve Postmodernizmin Siyasal Projesi” başlıklı makalede neoliberalizmi küreselleşmenin ideolojisi olarak ele almıştır (Çitçi, 2008). Bu makale de diğer çalışmaların çoğunda olduğu gibi neoliberalizme eleştirel yaklaşmıştır. Buna göre, neoliberalizm ekonomik alanda sermayenin iktidarını pekiştirmek için ortaya atılan, siyasette temsili demokrasinin hâkim kılındığı ve ekonominin siyasetin alanının dışına çıkarıldığı ve böylelikle siyasetin alanının daraltıldığı bir durumu temsil eder. Genel olarak bu makale neoliberalizmi tam olarak tanımlamasa da ve neoliberalizmi küreselleşme ile eşitleme gayreti içerisinde olsa da yalnızca ekonomik doktrinlere yer vermemiştir. Bununla birlikte, neoliberalizmin siyasal alanda ne gibi değişim ve dönüşümleri beraberinde getirdiğini de incelemiştir. Bu açıdan, neoliberalizme dair geniş bakış açılarını birlikte ele alan bir çalışma olarak değerlendirilebilir.

Özügurlu (2012), “Neoliberalizm ve Feminist Politikada "Sınıfsal Tutum" Arayışları” başlıklı makalede neoliberalizm kavramına eleştirel yaklaşmıştır. Buna göre neoliberalizm bir strateji olarak görülmektedir. Bu strateji, toplumsal cinsiyet eşitliği taleplerini ve feminist söylemleri küresel neoliberal politikaların bir aracı haline getirmeye çalışmaktadır (Özügurlu, 2012). Bu anlamda neoliberalizm, yoksulluğun azaltılmasında cinsiyet eşitliğini gözetiyor gibi görünerek kadınların işgücü piyasasına entegre edilmesini savunmuştur. Başka alanlarda da mikro kredi uygulamasını hayata geçirip kadınları girişimci öznelerle dönüştürmeyi teşvik etmiştir. Sonuç olarak bu çalışma, feminist hareketin toplumsal cinsiyet eşitliğini ve kadın özgürlüğünü savunan söylemlerini kendi çıkarları doğrultusunda kullanmaya çalışan buna göre strateji üreten bir neoliberalizm tahlili ortaya koymuştur. Ne var ki, neoliberalizme dair tanımlar yetersizdir. Neoliberalizm değil onun ortaya koyduğu somut politika ve strateji tercihleri eleştiri nesnesi haline getirilmiştir.

Bayraktar (2015), “‘Yönetişim’ Paradigması ve Neoliberalizm: Çelişki ve Kopuş Mu Uyum ve Süreklilik Mi?” başlıklı makalede neoliberalizm ile yönetim kavramını incelemeye girişmiştir. Bu çalışma, “neoliberalizmin sonu”, post-neoliberalizm ya da neoliberalizm sonrası çağ diye adlandırılan bir dönemde yönetim kavramının neoliberalizmin hangi yönünü ilgilendirdiği üzerine yoğunlaşmıştır. Buna göre, yönetim kavramı krizler yaşayan neoliberalizmin dışında bir şey değil aksine onun tamamlayıcı olarak gözükmektedir (Bayraktar, 2015). Yani, yönetim dediğimiz süreç neoliberalizmi sona erdiren değil onu konsolide eden bir duruma işaret eder.

Çalışmaların çoğunda olduğu gibi bu çalışmada da net bir neoliberalizm tanımına rastlamak olası görünmemektedir. Hangi neoliberal yaklaşımın neden seçildiğine dair bir değerlendirme bulunamamıştır. Neoliberalizm ile birlikte incelenen yönetime dair kavramsal incelemeler daha çok yer kaplamaktadır. Bu durum da çalışmanın neoliberalizm kısmını eksik bırakmıştır.

Karahanoğulları ve Türk (2018), “Otoriter Devletçilik, Neoliberalizm, Türkiye” başlıklı çalışmada Poulantzas’ın otoriter devlet teorisinden hareketle neoliberalizmin Türkiye’deki serüvenini incelemiştir. Buna göre, neoliberalizmin ortaya çıkışı otoriter devlet yapısının güçlenmesiyle iç içe geçen bir süreç olarak ele alınır (Karahanoğulları & Türk, 2018). Sermaye bu devlet yapısını kullanarak birikim stratejisi uygulamıştır. Buna göre Türkiye’de; 1980’lerde ihracata yönelik sanayi temelli birikim stratejisi, 1990’larda finans temelli birikim stratejisi, 2000’lerde ise ticaret temelli birikim stratejisi uygulanmıştır. Devletin varlıklarının özelleştirilmesi ve doğal kaynakların ticari meta haline gelmesi ise neoliberal dönüşümün merkezinde yer almaktadır. Genel olarak bu çalışma, neoliberalizmin otoriter devletçilik ile ilişkisini ortaya koyarak neoliberal stratejiyi incelemiştir. Neoliberalizme eleştirel yaklaşmıştır fakat neoliberal tanımlamalar yetersizdir.

Demir (2011), “Post Neoliberalizm? Kriz ve Sonrası Üzerine” başlıklı makalede neoliberalizmin 2008 Global Krizinden nasıl etkilendiğini ve bu krizin neoliberalizmin sonunun getirdiği tezleri üzerine incelemeler yapmıştır. Bu çalışmada neoliberalizm, genellikle Washington Uzlaşısı’nda alınan özelleştirme, serbestleştirme, finansallaşma, vergilerde sadeleşme gibi kurallar üzerinden tanımlanmıştır (Demir, 2011). Bunların yanı sıra, sendikal zayıflatılması, kamu harcamalarının kısılması ve işçi haklarının azaltılması gibi politikalar neoliberalizmin gündemin oluşturan diğer araçlardır. 2008 krizi sonrası bunun gibi neoliberal politikaların sorgulanması yazara göre neoliberalizmin sonunun geldiği anlamına gelmemektedir. Kapitalizm krizlerle büyüyen ve gelişen bir sistem olduğu için nihayete ermekten ziyade yeni uzlaşma alanları belirler ve hegemonyayı başka araçlarla devam ettirmeye çalışmaktadır. Bu araçlardan biri, 2008 borç krizinde batan bankaların kurtarılması borçların toplumsal tabana yayılmasıdır. Buna göre, bu banka ve finans kuruluşları küresel kapitalist sistem için batması çok riskli (too big to fail) kurumlardır. Başka bir araç ise, yeşil enerji dönüşümüdür. Buna göre ise, global çevre krizlerini önlemek ve sürdürülebilir enerji kaynaklarını ortaya çıkarmak için devlet sübvansiyonları ile yeni sermaye birikim alanları yaratarak krizlerle mücadele edilmesidir.

Kılınç (2012), “Neoliberalizm Bağlamında Sürdürülebilir Kalkınmanın Merkez ve Çevre Ülkeler Açısından Değerlendirilmesi” başlıklı makalede neoliberal politikaların merkez ve çevre ülkeler üzerindeki etkilerini analiz etmiştir. Buna göre, sürdürülebilir kalkınma denilen kalkınma söyleminin gelişmiş ülkelerin çıkarını desteklediği ölçüde daha az gelişmiş çevre ülkelerin aleyhine işlemiştir. Merkez ülkelerin sanayileşme ve kalkınma politikaları çevre ülkelerin doğal kaynaklarını kullanma ve bu doğrultuda çevre ülkelerde ekolojik krizlere sebep olmaktadır (Kılınç, 2012). Dolayısıyla, sürdürülebilir kalkınma söylemi merkez ülkelerin ekonomik kalkınmasını sağlarken çevre ülkelerin ekolojik yıkımına sebep olmaktadır.

Bu çalışmada neoliberalizm bağlamsal olarak merkez ve çevre ülkeleri arasında politik eşitsizliğin kaynağı olarak sunulmasına karşın tanımlanma biçimi olarak iktisadi tanımlara dayanmaktadır. Buna göre neoliberalizm, kapitalizm iktisadi öğretisini öngörmektedir. Yazar, aynı zamanda, neoliberalizmi liberalizmin yeni biçimi şeklinde tanımlamış ve kapitalizmin krizlere uğraması sonucunda en son neoliberalizmin gündeme geldiğini ifade etmiştir. Büyük ölçüde Hayek’in neoliberalizmine yorumuna dayanan bu çalışma devletin iktisadi alandan çekilmesi, özel girişimciliğin özendirilmesi ve rekabetin güçlendirilmesi gibi ilkeleri neoliberalizmi özü olarak kabul etmiştir. Tüm bu yorumlardan anlaşılan neoliberalizmin bir kavram olarak tanımlanmış olduğu fakat belli bir alan ile sınırlı kalındığıdır. Çalışma genel olarak neoliberalizme eleştirel yaklaşmıştır çünkü neoliberal sürdürülebilir kalkınma politikasının uluslararası politik hegemonyayı merkez ülkeler lehine işlediğini öne sürmektedir.

Turancı ve Bulut (2016), “Neo-Liberalizm ve Sağlık Hizmetlerinin Dönüşümü: Özel Sağlık Sektörünün İletişim Politikaları Üzerine Bir Analiz” başlıklı makalede neoliberalizmin sağlık alanını ne yönde dönüştürdüğüne odaklanırlar. İlk olarak yazarlar, neoliberalizmin sağlık gibi bir kamu hizmetinin

nasıl bir sektör haline geldiğinin altını çizerek sağlık hizmetinin bir metaya dönüştüğünü ve de hastanın ise artık bir müşteri olarak başladığını vurgulamaktadırlar (Turancı & Bulut, 2016). Neoliberalizmin 1970'lerden sonra aldığı hal bu durumu desteklemiştir. Buna göre, özelleştirme, bireycilik, verimlilik, rekabet, esneklik gibi temel ilkeler üzerine kurulan neoliberalizm sağlık hizmetini de bu ölçütlere tasarlamaya girişmiştir. Bunun sonucunda, hasta-hekim ilişkisi değişmiş ve sağlık hizmet belirli fiyat politikalarına tabi kılınarak alınıp satılabilen bir metaya dönüşmüştür. Bunun yanı sıra, sağlık hizmeti veren personeller de güvencesiz çalışma rejimine zorlanmıştır. Bu durumun oluşması için sağlık iletişimi de bu amaca hizmet etmek için düzenlenmiştir. Özel sağlık kurumları sağlık hizmetlerini pazarlamak için ticari reklam faaliyetlerine girişmiş ve diğer sağlık kurumlarıyla rekabete girerek pazarlama stratejilerini geliştirmiştir.

Genel olarak, sağlıkta neoliberal dönüşümün etkilerini analiz eden bu makale kavrama oldukça eletirel yaklaşmıştır. Ne var ki, bu çalışmada neoliberalizm tanımları yetersizdir. Neoliberalizm ancak belli ilkeler eşliğinde tanımlanmıştır. Bu çalışma, daha çok ele aldığı bağlamı içerisinde neoliberalizmi kullanmıştır.

Sezgül (2009), “Küreselleşme, Neo-Liberalizm ve Etik” başlıklı makalede neoliberalizmin küresel ve yerel getirmiş olduğu yeni düzenin etik değerleri ne yönde dönüştürdüğü üzerine odaklanmıştır. Buna göre neoliberalizm, küreselleşmenin ekonomik ayağını oluşturan bir politika seti olarak ele alınır (Sezgül, 2009). Refah devletini zayıflatması, gelir eşitsizliklerinin ve yoksulluğun artışına sebep olması bakımından neoliberalizm toplumsal yozlaşmaya neden olmuştur. Çünkü mevcut durum ekonomik adaletsizliklere, sosyal dışlanmaya ve çevresel yıkımı da beraberinde getirmiştir. Dolayısıyla, salt kar maksimizasyonuna dayanan neoliberal politikalar ahlaki değerleri aşındırmıştır. Sonuç olarak, toplumsal eşitsizlikleri ve adaletsizlikleri engellemek için küresel etik anlayış geliştirilmelidir.

Bu çalışma, neoliberalizmi eşitsizliğe ve yozlaşmaya sebep olduğu için eleştirel olarak ele almıştır. Ne var ki, neoliberalizm tanımları yetersizdir. Neoliberalizm, yalnızca refah devletine karşı ortaya çıkan ve ona karşı politikalar üreten bir anlayış olarak resmedilmiştir. Bunun yanı sıra, neredeyse her çalışmada gördüğümüz küreselleşme, serbest piyasanın yüceltilmesi, bireycilik, tüketim kültürü ve bunları teşvik eden IMF, Dünya Bankası gibi terimlere neoliberalizm eşliğinde yer verilmiştir.

Ataay (2002), “Türkiye’de Neo-Liberalizm ve Parlâmenter Siyasetin Krizi” başlıklı makalede neoliberalizmin 1990’larda Türkiye’de siyasal krize ne gibi etkileri olduğu üzerine odaklanmıştır. Buna göre, neoliberalizm toplumsal eşitsizliği derinleştiren, işsizliği arttıran ve halkı yoksullaştıran politikaların öncüsü olduğu için siyasal istikrarsızlığa sebep olmuştur (Ataay, 2002). Uygulanan neoliberal politikalar halkın çoğunluğunu desteklemediği için bir meşruiyet krizi baş göstermiştir. Siyasal istikrarsızlık ile el ele giden bu kriz sonuç olarak koalisyon rejimine ön ayak olmuştur. Bu durum da siyasal partilerin zemin kaybetmesine ve halkın parlâmenter demokrasiye inancının kaybolmasına yol açmıştır.

Bu makalede, genel olarak neoliberalizm bir kavram olarak tanımlanmamıştır. Bunun yerine neoliberalizm bir birikim rejimi olarak kabul edilmiş ve devletin sosyal harcamalardan çekildiği ve özelleştirmelerin uygulandığı bir politik eylemler biçimi olarak ele alınmıştır. Toplumsal eşitlik ve siyasal krize sebep olduğu için eleştirel olarak ele alınmıştır.

Tüm bu makalelerin incelenmesiyle birlikte ortaya çıkan tablo aşağıda gösterilmiştir. (Bkz. Tablo 2.). Bu tabloda, makaleler kavramsal ve tematik alanlara göre sınıflandırılarak tanım düzeyleri ve neoliberalizme karşı tutumları belirtilmiştir.

Tablo 2: Kavramsal ve tematik alanlara göre makaleler

Tematik Alan	Yazarlar (Yıl)	Tanım Düzeyi	Tutum
İktisat	Aktan (1995), Kurmuş (2010), Demir (2011), Kılınç (2012)	1 Tanımlı, 3 Kısmen Tanımlı	1 Destekleyici, 3 Eleştirel

Tematik Alan	Yazarlar (Yıl)	Tanım Düzeyi	Tutum
Refah Devleti	Acar (2017), Kökalan-Çımrın (2009), Gambetti (2007)	2 Tanımsız, 1 Kısmen Tanımlı	Hepsi Eleştirel
Siyaset Bilimi	Bayraktar (2015), Ataay (2002), Karahanoğulları & Türk (2018)	3 Tanımsız	Hepsi Eleştirel
Güvenlik / İktidar	Gambetti (2009), Berksoy (2007)	2 Tanımsız	Hepsi Eleştirel
Küreselleşme	Çitçi (2008), Sezgül (2009)	1 Kısmen, 1 Tanımsız	Hepsi Eleştirel
Medya	Adaklı (2010)	Tanımsız	Eleştirel
Eğitim	Şentürk (2010)	Tanımsız	Eleştirel
Toplumsal Cinsiyet	Özügürlü (2012)	Kısmen Tanımlı	Eleştirel
Uluslararası İlişkiler	Serdar (2015)	Tanımsız	Eleştirel
Sağlık	Turancı & Bulut (2016)	Tanımsız	Eleştirel
Vatandaşlık	Özkazanç (2009)	Kısmen Tanımlı	Eleştirel

Bu çalışma kapsamında incelenen 20 makale, neoliberalizm kavramına yaklaşımları, kavramı tanımlama düzeyleri ve ele aldıkları tematik alanlar bakımından kategorize edilmiştir. Yapılan sınıflama, büyük oranda eleştirel tutumların baskın olduğunu, buna karşın kavramın çoğunlukla tanımsız veya kısmen tanımlı biçimde kullanıldığını göstermektedir. Bu durum, Türkçe literatürde neoliberalizmin kavramsal olarak ele alınmaktan ziyade, ideolojik bir çerçeve ya da arka plan işlevi gördüğüne işaret etmektedir.

Tematik düzeyde ise iktisat, refah devleti, siyaset bilimi ve güvenlik alanlarının öne çıktığı, ancak her bir temada kavramsal netliğin genellikle sınırlı kaldığı görülmektedir. Sadece birkaç çalışma (örneğin Aktan, 1995) kavramı açıkça tanımlayıp sistemli biçimde kullansa da genel eğilim neoliberalizmi “eleştiri nesnesi” olarak konumlandırmakta, bu da kavramın eleştirel bir retoriğe dahil edilmesiyle sonuçlanmaktadır.

Sonuç olarak, literatürdeki baskın kullanım biçimi, neoliberalizmin anlamını açıklamaktan çok, belirli sosyal, siyasal veya ekonomik sorunların kaynağını işaret eden bir söylem olarak işlev gördüğünü göstermektedir. Bu durum, kavramsal haritalama çabasının sınırlılıklarını da göz önüne sererken, aynı zamanda literatürdeki analitik boşluklara işaret etmektedir.

Sonuç

Bu çalışma, neoliberalizmin Türkçe akademik literatürdeki kavramsal konumlanışını, tanımlanma biçimlerini ve ele alış yaklaşımlarını nitel içerik analizi yöntemiyle incelemiştir. Çalışmanın girişinde sorunsallaştırıldığı üzere, neoliberalizmin sosyal bilimlerde geniş ve disiplinler arası bir kullanıma sahip olmasına rağmen, Türkçe literatürde kavramın tanımı, kuramsal arka planı ve metodolojik çerçevesi çoğu zaman eksik ya da muğlaktır. Bu doğrultuda, en çok atıf almış 20 makalenin incelenmesiyle oluşturulan kavramsal harita, bu muğlaklıkları sistematik bir biçimde görünür kılmayı hedeflemiştir.

Elde edilen bulgular, Türkçe literatürde neoliberalizmin çoğunlukla *tanımsız* biçimde kullanıldığını ve eleştirel bir söylemle ilişkilendirildiğini ortaya koymaktadır. Kavramın yer aldığı çalışmaların önemli bir kısmı, neoliberalizmi verili bir gerçeklik olarak kabul etmekte; okuyucunun bu kavrama aşinalığını varsaymakta ve dolayısıyla kavramsal tanımlara yer vermemektedir. Bu durum, kavramın analitik gücünü zayıflatmakta ve neoliberalizmle ilgili yapılan analizleri teorik açıdan yüzeysel hale getirmektedir. İncelenen makalelerin büyük bölümü, neoliberalizmi refah devleti karşıtı

politikalarla, özelleştirme ve deregülasyon süreçleriyle ya da güvenlik politikalarının dönüşümüyle ilişkilendirmekte; ancak bu politikaların kuramsal arka planına dair bir derinlik sunmamaktadır.

Çalışmada yararlanılan Rodgers (2019) ve Yazıcı (2013) gibi araştırmacıların sunduğu çoklu neoliberalizm yaklaşımları, literatürdeki çeşitliliği kavramsallaştırmak açısından önemli bir zemin sunmuştur. Ancak bu yaklaşımların da Türkçe literatürde nadiren doğrudan referanslandığı gözlemlenmiştir. Bununla birlikte, özellikle son yıllarda yayımlanan çalışmalarda neoliberalizmin yalnızca ekonomik bir doktrin değil, aynı zamanda bir yönetimsellik biçimi olarak ele alındığına dair izler görülmeye başlanmıştır.

Bu çalışma sonucunda, başta taahhüt edilen sorulara yönelik şu sonuçlara ulaşılmıştır:

- Tanımlama biçimi açısından, neoliberalizm kavramı çoğunlukla açık ve sistematik bir şekilde tanımlanmamaktadır. Tanım sunan az sayıdaki çalışma ise kavramı büyük ölçüde iktisadi yönüyle sınırlandırmakta ve bu da literatürdeki kavramsal tekdüzeliği ortaya koymaktadır.
- Eleştirel veya destekleyici yaklaşım açısından, Türkçe literatürde neoliberalizme büyük oranda eleştirel bir tutumla yaklaşıldığı görülmektedir. Ancak bu eleştirilerin çoğu, kavramsal temellendirmeden ziyade normatif yargılara dayanmaktadır.
- Disiplinler arası dağılım açısından, neoliberalizm kavramı en yoğun biçimde siyaset bilimi literatüründe kullanılmakta; ancak medya, eğitim, güvenlik ve toplumsal cinsiyet gibi alanlarda da çeşitli kullanımlarına rastlanmaktadır. Bu durum, kavramın çok yönlü doğasını desteklemektedir.
- Kavramsal harita açısından, çalışma sonucunda neoliberalizmin Türkçe literatürdeki baskın kullanımlarının tematik olarak ekonomi-politik açıklamalarla sınırlı kaldığı; ancak son dönem çalışmalarda kültürel ve yönetsel boyutlara geçişin başladığı tespit edilmiştir.

Bu bağlamda, literatürdeki temel eksiklikler üç başlık altında özetlenebilir: (1) kavramın tanımsız kullanımı, (2) teorik referans eksikliği ve (3) metodolojik tutarsızlıklar. Bu eksikliklerin giderilmesi, neoliberalizmin daha açıklayıcı ve karşılaştırılabilir biçimde ele alınmasını mümkün kılacaktır.

Sonuç olarak, bu çalışmada oluşturulan kavramsal harita hem Türkiye'deki akademik literatürün genel eğilimlerini görünür kılmış, hem de disiplinler arası kopuklukları ve teorik boşlukları işaret etmiştir. Bu harita, ileride yapılacak daha derinlemesine kuramsal veya ampirik çalışmalar için sağlam bir zemin sunmaktadır. Ancak kavramın anlam zenginliğinin hakkıyla tartışılabilmesi için, disiplinler arası teorik çerçevelerin daha sıkı bir biçimde çalışmalara entegre edilmesi ve neoliberalizmin sadece bir ekonomik paradigma değil, aynı zamanda bir yönetimsellik rejimi olduğu yönündeki yeni yaklaşımların da sistematik olarak işlenmesi gerekmektedir.

Kaynakça

- Acar, E. (2017). Neoliberalizm ve Sosyal Refah Devleti Ekseninde Üçüncü Yol Yaklaşımı. *Kastamonu Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 248-263.
- Adaklı, G. (2010). Neoliberalizm ve medya: Dünya'da ve Türkiye'de medya endüstrisinin dönüşümü. *Mülkiye Dergisi*, 34(269), 67-84.
- Aktan, C. C. (1995). Klasik Liberalizm, Neo-liberalizm ve Libertarianizm. *Amme İdaresi Dergisi*, 28(1), 3-32.
- Ataay, F. (2002). Türkiye'de Neo-liberalizm ve parlâmenter siyasetin krizi. *Praksis Dört Aylık Sosyal Bilimler Dergisi*, 5, 199-215.

- Bayraktar, F. (2015). 'Yönetişim' Paradigması ve Neoliberalizm: Çelişki ve Kopuş mu Uyum ve Süreklilik mi? *Ardahan Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*(2), 71-94.
- Berksoy, B. (2007). Neo-liberalizmin ve Toplumsalın Yeniden Kurgulanması: Batıda ve Türkiye'de Polis Teşkilatları ve Geçirdikleri Yapısal Dönüşüm. *Toplum ve Bilim*(109), 35-65.
- Boas, T. C., & Gans-Morse, J. (2009). Neoliberalism: From New Liberal Philosophy to Anti-Liberal Slogan. *Studies in Comparative International Development*, 44(2), 137-161. doi:10.1007/s12116-009-9040-5
- Çımrın, F. K. (2009). Küreselleşme, Neo-liberalizm ve Refah Devleti İlişkisi Üzerine. *Muğla Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*(23), 195-204.
- Çitçi, O. (2008). Yeni Siyaset: Neoliberalizm ve Postmodernizmin Siyasal Projesi. *YDÜ Sosyal Bilimler Dergisi*, 1(2), 2-32.
- Demir, G. (2011). Post neoliberalizm? Kriz ve Sonrası Üzerine. *Marmara Sosyal Araştırmalar Dergisi*(1), 1-20.
- Gallie, W. B. (1956). Essentially Contested Concepts. *Proceedings of the Aristotelian Society*(56), 167-198.
- Gambetti, Z. (2007). Linç girişimleri, neoliberalizm ve güvenlik devleti. *Toplum ve Bilim*, 109, 7-34.
- Gambetti, Z. (2009). İktidarın dönüşen çehresi: Neoliberalizm, şiddet ve kurumsal siyasetin tasfiyesi. *İstanbul Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, 40, 145-166.
- Karahanoğulları, Y., & Türk, D. (2018). Otoriter devletçilik, neoliberalizm, Türkiye. *Mülkiye Dergisi*, 42(3), 403-448.
- Kılınç, A. (2012). Neoliberalizm Bağlamında Sürdürülebilir Kalkınmanın Merkez ve Çevre Ülkeler Açısından Değerlendirilmesi. *Afyon Kocatepe Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 14(1), 147-161.
- Kurmuş, O. (2010). Türkiye'de Neoliberalizm. *Mülkiye Dergisi*, 34(268), 9-41.
- Özkazanç, A. (2009). Toplumsal Vatandaşlık ve Neo-liberalizm Sorunu. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 64(1), 247-274.
- Özügürlü, A. (2012). Neoliberalizm ve Feminist Politikada "Sınıfsal Tutum" Arayışları. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 67(4), 125-146.
- Rodgers, D. (2019). "Neoliberalizm" in Kullanımları ve Yanlış Kullanımları. *Birikim*(367), 97-104.
- Serdar, İ. (2015). Neorealizm, Neoliberalizm, Konstruktivizm ve İngiliz Okulu Modellerinde Uluslararası Sistemsel Değişikliklere Bakış. *The Journal of Europe-Middle East Social Science Studies*, 1(1), 14-38.
- Sezgül, İ. (2009). Küreselleşme, Neo-Liberalizm ve Etik. *TÜBAV Bilim Dergisi*, 2(4), 504-509.
- Şentürk, İ. (2010). Pierre Bourdieu'nun Neoliberalizm Eleştirisi Bağlamında Eğitim Yönetimini Yeniden Düşünmek. *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 11(2), 73-98.

- Turancı, E., & Bulut, S. (2016). Neo-liberalizm ve sağlık hizmetlerinin dönüşümü: Özel sağlık sektörünün iletişim politikaları üzerine bir analiz. *İletişim Kuram ve Araştırma Dergisi*, 2016(43), 40-63.
- Yazıcı, B. (2013). Güncel Sosyal Bilim Analizinin Sihirli Anahtarı: “Neoliberalizm”? *Toplum ve Bilim*(128), 7-31.